

BTO Verkennend Onderzoek

Activistische beleggers & milieurechtszaken

Multinationals en overheden ondervinden via een aantal nieuwe en creatieve wegen druk om meer verantwoordelijkheid te nemen voor de consequenties van milieuproblemen zoals klimaatverandering en luchtkwaliteit. Mensen die het onterecht vinden dat de risico's en kosten van het uitblijven van effectieve maatregelen aan (toekomstige) burgers worden doorberekenend stappen vaker naar de rechter en/of voeren de druk op via aandeelhoudersvergaderingen. De klimaatzaak van de Nederlandse stichting Urgenda was een internationale kentering: In de zomer van 2015 heeft de rechtbank Den Haag besloten dat de Staat meer moet doen om de uitstoot van broeikasgassen in Nederland te verminderen. Ook bedrijven worden aangewezen op hun verantwoordelijkheden. Medio 2018 werd Shell door Milieudefensie aansprakelijk gesteld voor het mede veroorzaken van klimaatverandering. Verder eisen kritische aandeelhouders dat Shell meer duurzame maatregelen neemt. De beïnvloeding gaat dus zowel bovenlangs via de rechter en binnenuit via de aandeelhouders. Moet in de watersector de kosten voor extra zuiveringsinspanningen of klimaatadaptatie wellicht deels ook door de vervuiler worden betaald, en niet alleen de belastingbetaler? In deze trendalert kijken we naar deze en andere mogelijke consequenties voor waterorganisaties.

Beeld: West Coast Environmental Law. *Climate Law in Our Hands.*
www.wcel.org/program/climate-law-in-our-hands

Trendbeschrijving en achtergrond

Wie is verantwoordelijk voor de extra risico's en kosten die gepaard gaan met het uitblijven van effectieve maatregelen tegen milieuproblemen waarvoor zowel de oorzaken als de benodigde respons al lang bekend zijn, zoals klimaatverandering of slechte luchtkwaliteit? In de praktijk worden deze kosten vaak achteraf doorberekenend aan (toekomstige) burgers via belasting, hogere verzekeringspremies, of (nog erger) door gezondheidsklachten en een verminderd welvaartsniveau.

De langetermijn-, collectieve belangen van de maatschappij worden regelmatig op zij gezet voor de kortetermijn-, individuele belangen van machtige spelers. Onder andere de "intergenerationele rechtvaardigheid" komt hiermee in het gedrang. Dit probleem wordt deels veroorzaakt door de huidige prikkels voor zowel het bedrijfsleven als de overheid. Zowel dividend als stemmen heeft men liever nu dan later.

Milieuorganisaties en andere lobbygroepen gebruiken verschillende tactieken om dit tegen te gaan. In deze strijd zien we twee nieuwe tactieken die deze spelers de afgelopen jaren inzetten:

- 1 Creatieve interpretaties van rechten zoals 'het mensenrecht op gezondheid' om overheden en bedrijven aansprakelijk te stellen.
- 2 Creatieve interpretaties van het begrip 'aandeelhouder' om via bestaande overleggen en structuren druk op bedrijven uit te oefenen.

Om de achtergrond van deze trend te beschrijven beginnen we met de internationale kentering omtrent de klimaatzaak van de Nederlandse stichting Urgenda.

Nederlandse klimaatzaak: de wereld kijkt mee

In de zomer van 2015 heeft de rechtbank in Den Haag geoordeeld dat de Staat meer moet doen om de uitstoot van broeikasgassen in Nederland terug te dringen. Deze klimaatzaak, die door de Nederlandse stichting Urgenda met 900 mede-eisers is aangespannen, kreeg wereldwijd veel aandacht.

Tegen deze uitspraak heeft de Staat hoger beroep aangetekend en op 28 mei 2018 vond de pleidooizitting plaats. Voor de uitspraak aangaande het hoger beroep hebben we tot 9 oktober 2018 moeten wachten, maar het oordeel van de hogere rechter (het gerechtshof) was niet mals. *Alle* argumenten van de Staat werden door de rechter ongegrond verklaard.

Beeld: Urgenda-directeur Marjan Minnesma met mede-eisers voor het gerechtshof in Den Haag.

Volgens het gerechtshof heeft de staat een zorgplicht tegenover de (toekomstige) burgers van Nederland, gezien 'het recht op leven' en 'het recht op een privé- of familieleven.' Dit zijn twee belangrijke grondrechten in het Europese Verdrag van de Rechten van de Mens. Er werd verwezen naar het gevaar voor jongeren, die de schadelijke gevolgen van de klimaatverandering persoonlijk mee zullen maken, in de uitspraak van het Hof.

Het mensenrechtenargument is nieuw, en critici stellen dat het gerechtshof 'erg creatief' is met deze interpretatie van de Rechten van de Mens. In de voorgaande zaak gebruikte Urgenda 'de zorgvuldigheidsnorm' (je mag anderen niet in onredelijk gevaar brengen), maar het mensenrechtenargument is nog sterker. En volgens de rechter heeft Urgenda hard kunnen maken dat het gezinsleven en het leven van

burgers gevaar loopt door klimaatveranderingen op de langere termijn. Het feit dat de staat tien jaar geleden al wist dat een CO₂-reductie van 25 tot 40 procent in 2020 noodzakelijk was, en de nodige transitie steeds uitstelt, woog ook mee in het komen tot dit oordeel.

Het ministerie van Economische Zaken en Klimaat is het principieel oneens met de rol die de rechterlijke macht op zich neemt in deze zaak. De rechter zou volgens het kabinet teveel op de stoel van de regering zitten. Het feit dat de regering naar het trias politica-argument wijst is een signaal dat er een verandering gaande is. Niet alle zaken zullen succesvol zijn, maar er is iets aan het veranderen in de relatie tussen rechterlijke macht en de regering - misschien door een gebrek aan leiderschap in de politieke sfeer?

Het kabinet zal misschien voor een derde (en laatste) keer proberen de Urgenda-vonnis aan te vechten, maar ongeacht de uitslag van een eventuele cassatie heeft deze zaak diverse milieugroepen over de hele wereld geïnspireerd om juridisch in actie te komen. Het Europese mensenrechtenargument geeft de Urgenda-zaak ook meer internationale invloed. Het is Urgenda gelukt om via het wetboek druk te zetten op de overheid.

Na het voorbeeld van Urgenda lopen op dit moment soortgelijke klimaatzaken in België,

lerland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland. De Amerikaanse overheid wordt zelfs aangeklaagd door kinderen vanaf 10 jaar. Hiermee komt de "intergenerationele rechtvaardigheid" weer aan de orde. Momenteel is de "Juliana versus de Verenigde Staten" zaak, van advocaat Julia Olson en haar non-profitorganisatie 'Our Children's Trust', de meest zichtbare zaak in de VS. Maar afgelopen week verleende de hoofdofficier van justitie een verzoek van de Trump-regering om deze zaak stil te zetten.

Net zoals in Nederland, gebruikt de Trump regering het argument dat de rechter niet op de stoel van de regering mag zitten. De relatie tussen de rechterlijke macht en de uitvoerende macht wordt momenteel in verschillende landen op proef gesteld.

Meer dan alleen klimaat

De Staat wordt aangeklaagd wegens hun respons op meer milieuproblemen dan alleen de klimaatverandering. Bijvoorbeeld vorig jaar eiste Milieudefensie, wederom via de rechter, dat de Staat meer doet tegen luchtvervuiling. In deze zaak gaat het om de directe gezondheidseffecten die o.a. met fijnstof zijn geassocieerd. De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) adviseert te streven naar een lagere waarde voor fijnstof in Nederland, wat zou resulteren in o.a. drie maanden extra levensduur gemiddeld per persoon, 800 minder vroegtijdige doden, 800

minder geboortes met laag geboortegewicht, en 1.500.000 dagen minder ziekteverzuim. Na het winnen van het kort geding door Milieudefensie in 2017, ging de Staat in hoger beroep tegen een van de eisen uit het vonnis. De Staat kreeg 27 december 2017 hierin gelijk en nu is Milieudefensie weer tegen deze uitspraak in hoger beroep gegaan. Voor de zitting van dit hoger beroep is nog geen datum gepland, maar de rechter zal waarschijnlijk begin 2019 een definitieve uitspraak doen.

Beeld: Recht op schone lucht

Net zoals in de klimaatzaak van Urgenda staat in het pleidooi van Milieudefensie in de rechtszaak voor gezonde lucht een betoog over de bestaande afspraken en normen - dat ze lang niet ver genoeg gaan. Dit is bijzonder omdat dit verder gaat dan de eis dat de Staat zich aan de huidige afspraken moet houden. Om dit pleidooi te onderbouwen beroept Milieudefensie zich, net als

Ook in Nederland werd in de begin van de jaren 2000 beweerd dat de milieubeweging op sterven na dood was, ongeacht (of misschien zelfs dankzij) het feit dat de milieuorganisaties vele miljoenen leden telden. De groei van milieuorganisaties kan ten koste kan gaan van de milieubeweging door bijvoorbeeld bureaucrativering, deradicalisering, en overmatig veel aandacht voor fondsenwerving en mediacampagnes.

Critici stellen dat de milieuorganisaties opgeslokt en geassimileerd werden door het dominante neoliberale politiek-economische model. Milieuorganisaties die hun oorsprong hadden in een vereniging van milieurechtadvocaten en wetenschappers begonnen in de jaren 1980 steeds meer economen aan te nemen. Het idee hierachter was dat economische groei en milieudoelstellingen hand in hand konden gaan. Maar critici stellen dat de grote milieuorganisaties, als gevolg van het inzetten van economische instrumenten en het omarmen van het neoliberale gedachtengoed, in fondsenmachines zijn veranderd.

De crisis in de milieubeweging is alleen maar sterker geworden tijdens de kabinetten Balkenende en Rutte, stelt onderzoeksjournalist Wilfried Koomen. Op 4 december 2017 heeft de KRO-NCRV zijn documentaire 'Beerput Nederland' uitgezonden, waaruit blijkt dat frauduleuze

afvalverwerkers al decennialang vrijwel ongestoord milieuregels en -wetten hebben overtreden. Koomen beweert dat het onvermogen/onwil van de overheid om die bedrijven adequaat aan te pakken schrijnend is en blijft. In een kamerbrief met reactie op deze documentaire beweerde de minister van Infrastructuur en Waterstaat dat dit allemaal wel meeviel.

Beeld: Screenshot uit documentaire *Beerput Nederland* KRO-NCRV 2017

Volgens de critici van hedendaagse milieuorganisaties heeft de milieubeweging dringende behoefte aan strategische innovatie. De algemene trend voor milieuorganisaties, in samenwerking met marktpartijen en overheid, is om gevoelige onderwerpen en radicale tactieken te mijden. Maar zijn de hedendaagse activistische beleggers en milieurechtszaken signalen van kritischer, meer confronterende strategieën in

opkomst? Zijn deze ontwikkelingen vroege tekens van een omslagpunt?

Op basis van de betrokken partijen en hun benaderingen kan de geschiedenis van milieubeweging grofweg in drie periodes worden verdeeld:

- 1 Vanaf de jaren 1900: Natuurbescherming - behoud en beheer door apolitieke en elitaire verenigingen
- 2 Vanaf de jaren 1960: Milieuactivisme - Ngo's die bewust politiek lobbyen en demonstraties organiseren, inclusief burgerlijk ongehoorzaamheid
- 3 Vanaf de jaren 1980: Bevriend Bedrijfsleven - samenwerking met het bedrijfsleven en milieudoelen nastreven via marktprikkels en economische instrumenten

Deze drie periodes tekenen alleen de dominante strategieën van de milieubeweging in West-Europa en de VS, terwijl milieuorganisaties ook heel verschillend zijn (geweest). Sea Shepherd, de in Amsterdam gevestigde NGO die de confrontatie met zeehondenjagers en walvisvloten aangaat, hanteert geheel andere tactieken dan bijvoorbeeld het WNF; gewelddadiger en minder diplomatiek. Ook Greenpeace heeft een strijdlustigere, agressievere benadering dan het WNF, dat probeert constructief met commerciële partijen en overheden samen te werken. Greenpeace voert

campagnes om te interveniëren in de praktijk en om de publieke opinie te beïnvloeden terwijl WNF in projecten met verschillende partijen aan hun gezamenlijke doelen werkt. Er zijn talloze verschillen tussen milieuorganisaties, bijvoorbeeld wat betreft de belangrijkste financiers en de relaties met de media. Maar de milieubeweging als geheel (de megatrend) wordt gekenmerkt door de drie voorgenoemde periodes. Om de trend voor wat betreft de tactieken van milieubeweging verder te

duiden geeft de onderstaande taxonomie van milieuactivisme een handige overzicht.

Een taxonomie van milieuactivisme

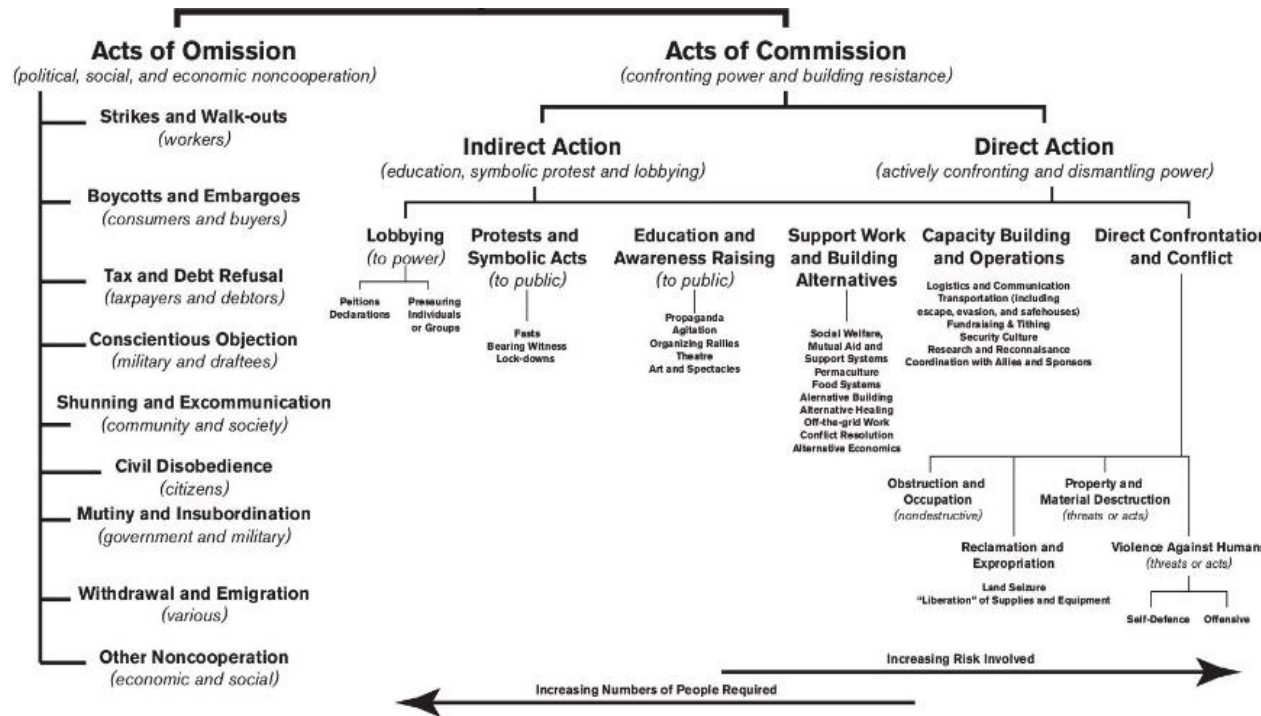
De tactieken die de milieuorganisatie hanteert hangen onder andere af van de positionering die ze kiezen: als ‘gesprekspartner’ die aan de beleidstafel meedenkt of als ‘buitenstaander’ die actie voert en de publieke opinie probeert te beïnvloeden. Gesprekspartners hebben directe invloed terwijl ze het risico lopen geassimileerd te

worden. Buitenstaanders blijven onafhankelijk maar riskeren marginalisering. Dit is een simplificering van de voor- en nadelen van de verschillende positioneringen. Om de tactieken van milieuorganisaties verder te analyseren is het onderstaande classificatiesysteem voor activistische handelingen behulpzaam. De primaire categorieën van deze indeling maken onderscheid tussen iets met opzet *niet* doen (omission) en iets opzettelijk *wel* doen (commission).

De meeste tactieken zijn bewuste acties waarbij er weer onderscheid wordt gemaakt tussen direct en indirecte handelingen. Hoe meer direct en meer confronterend de handeling, hoe meer risicovol. En hoe meer indirect en symbolisch de handeling, hoe meer mensen ervoor nodig zijn om het effectief te maken. Voor milieurechtszaken en petitie bijvoorbeeld, weegt het aantal mede-eisers zeker wel mee. Een andere opkomende vorm van milieuactivisme, die niet risicovol is en wel aantallen mensen nodig heeft, is activistisch aandeelhouderschap.

Activistisch aandeelhouderschap

De algemene vergadering van een vennootschap bestaat uit alle aandeelhouders en is de hoogste instantie van de vennootschap. Om hun eigen doelen te realiseren bemoeien activistische aandeelhouders zich, veel actiever dan traditionele beleggers, met het bestuur van ‘hun’

Beeld: Taxonomie van activisme (McBay et al., 2011)

vennootschap. De oorspronkelijke activistische beleggers hadden echter niets met milieuactivisme. De combinatie is een nieuw fenomeen.

Aan het einde van de jaren 1980 en het begin van de jaren 1990 waren de eerste activistische aandeelhouders voornamelijk bezig met het beïnvloeden van de korte termijn koersverloop om hun dividend (het deel van de winst dat ze uitgekeerd kregen) te maximaliseren. Dit deden ze vaak op een agressieve manier door publiciteit, rechtszaken en dergelijke. Daarom kregen activistische aandeelhouders in die tijd ook de bijnamen: aasgieren, hyena's, barbaren, en roofridders. Activistische tactieken om korte-termijn waarde voor eigen gewin te ontsluiten werken meestal via herstructurering, zoals het herfinancieren van uitstaande schulden, verlieslatende bedrijfsonderdelen elimineren, of fusies en overnames.

Als reactie op de agressieve tactieken van activistische aandeelhouders hebben vennootschappen in de jaren 1990 diverse beschermingsconstructies ontwikkeld om de invloed van (sommige) aandeelhouders te beperken. Dertig jaar later worden een aantal van deze constructies steeds minder populair. Wanneer deze beschermingsconstructies wegvallen dan biedt dat weer kansen voor de nieuwe generatie activistische belegger.

Bijvoorbeeld, de zogenaamde 'gouden handdruk' of 'gouden parachute' is een contractueel vastgelegde (grote) hoeveelheid geld die de vennootschap verplicht is om aan topmanagers uit te keren na een vijandige overname of ontslag. Zo'n gouden handdruk kan bedoeld zijn als een beschermingsconstructie tegen vijandige overnames, maar tegelijkertijd krijgt het zittende management hiermee een verzekering tegen de eigen incompetentie en een groter aandeel in de liquiditeitsoverschotten van de vennootschap.

Publieke ophef over gouden handdrukken voor slecht functionerende bestuurders, ook wel de 'oprotpremie' genoemd, heeft geleid tot nieuwe regelgeving en normen voor dit soort constructies. Door buitensporige beloningen in het recente verleden zijn de niet-activistische aandeelhouders zelf ook soms geneigd om de kant van de activist die kiezen in plaats van het management. De nieuwe generatie activistisch aandeelhouders probeert deze machtsverschuivingen te benutten. Een recente voorbeeld is de vereniging van aandeelhouders 'Follow This'.

Follow This

Follow This noemt zichzelf een beweging van verantwoordelijke aandeelhouders van Shell (<https://follow-this.org/>). Het motto van Follow This is: "Change the system by entering it". Leden betalen eenmalige lidmaatschapskosten waarmee

de vereniging Shellaandelen voor ze koopt. Momenteel hebben de meer dan 3.600 leden van Follow This gezamenlijk bijna 18 miljoen euro aan Shellaandelen in bezit.

Follow This heeft een resolutie opgesteld waarmee ze Shell wil dwingen om bedrijfsdoelen te stellen die in lijn zijn met het Parijsakkoord. Op 14 april 2018 adviseerde Shell zijn aandeelhouders tegen de resolutie van Follow This te stemmen. Volgens Shell is de resolutie niet in het belang van de onderneming. Dit was het derde jaar op rij dat de groep een klimaatresolutie inbracht, maar op 22 mei 2018 waren ze meer succesvol dan ooit.

Beeld: Activistische beleggers - Follow This

Een zeer kleine minderheid van de Shell aandeelhouders steunde de resolutie van Follow This, maar geen van de tien grootste Nederlandse investeerders stemde tegen: zeven waren voor en

drie hebben zich onthouden van stemming. Zelfs een aantal conservatieve aandeelhouders voegden zich bij de milieuvrijwilligers. En dit is ook de strategie van Follow This: Door veel publiciteit te creëren willen ze dat ook de grote pensioenfondsen en beleggers zich achter de klimaatdoelen scharen.

Op zoek naar de trend: wat is nu gaande?

Activistische beleggers proberen hun doelen te bereiken binnen de bestaande structuren en (economische) instrumenten. In die zin zijn de huidige ontwikkelingen geen grote afwijking van de recentste periode van de milieubeweging (Vanaf de jaren 1980: Bevriend Bedrijfsleven). Anderzijds zijn milieurechtszaken een meer oppositionele aanpak, die niet strookt met samenwerking tussen milieuorganisaties, overheden, en het bedrijfsleven. Hangen deze ontwikkelingen wel samen of zijn het losse trends?

Die kiemen van nieuwe ontwikkelingen of omslagpunten worden vaak zichtbaar voordat de dominante trend het toppunt bereikt. De meest extreme manifestatie van een ontwikkeling is ook het eindpunt. Vaak wordt de theoretische extreem echter nooit verwezenlijkt omdat, voor de meeste spelers, de vervangende beweging al lang daarvoor evident wordt. Dit is bijvoorbeeld de redenering achter het 'koolstofzeepbel' (zie trendalert uit 2016). De waarde van

beursgenoteerde bedrijven die handelen in fossiele brandstoffen is gebaseerd op hun totale voorraad aan fossiele brandstoffen terwijl, o.a. door de energietransitie, een groot deel hiervan waarschijnlijk niet wordt gebruikt.

Door transities kunnen investeringen verlies opleveren. Als desinvestering niet met beleid wordt gemanaged zou het tot een nieuwe financiële crisis kunnen leiden. Tegelijkertijd kunnen machtige spelers transities vertragen om hun investeringen eerst terug te verdienen en hun winst te maximaliseren, ten koste van collectieve waarden zoals milieu. Dit kunnen multinationals zijn, maar ook de optelsom van alle consumenten. Denk bijvoorbeeld aan de DVD die eind jaren 1990 duidelijk VHS zou opvolgen. Het duurde ongeveer tien jaar voordat de DVD de videoband wezenlijk had vervangen, onder andere omdat mensen op alle niveaus al in VHS hadden geïnvesteerd. In de tussenperiode werden zelfs de meest fantastisch geavanceerde VHS spelers en recorders uitgebracht.

Op een vergelijkbare manier heeft de derde fase van de milieubeweging met 'de milieuonderneming' (eco-business) de meest vergevorderde vorm van samenwerking tussen de milieubeweging en private ondernemingen opgeleverd. Milieuondernemingen maken de 'minimum levensvatbare winst' (alleen voldoende om draaiend te blijven) en op de eerste plaats

trachten ze het milieu te verbeteren. Tegelijkertijd halen deze ondernemingen het grootste deel van hun inkomsten uit handel, en niet uit donaties of subsidies (Zie trendalert uit 2016: De betekenis-economie).

De milieuonderneming is een specifieke soort sociale onderneming. In de Nederlandse watersector is Plastic Whale een voorbeeld van een milieuonderneming. Plastic Whale organiseert evenementen om plastic uit het water te vissen en met de plasticvangst bouwen ze sloepen om weer met meer mensen plastic te gaan vissen en meer boten te bouwen. Plastic Whale verkoopt ook al producten als skateboards van plastic afval gemaakt.

Beeld: [The Ocean Cleanup](#)

Om een beeld te vormen van de toekomst van de milieubeweging hebben we inzicht nodig (1) in hoeverre de 'Bevriende Bedrijfsleven' periode is verlopen en (2) in welke opkomende

ontwikkelingen de volgende periode zullen kenmerken.

Als we aannemen dat 'activistische beleggers' en 'de milieuonderneming' het toppunt van de 'Bevriend Bedrijfsleven'-periode tekenen, dan is het van belang om te begrijpen in welke mate deze (nog) marginale ontwikkelingen afwijken van het gros van de milieubeweging. Is zo'n milieuonderneming wezenlijk anders dan de meeste non-gouvernementele organisaties die donaties krijgen en andere producten of diensten leveren? Of zijn de meeste milieuorganisaties inmiddels ook gewoon ondernemingen geworden?

Om bij plasticsoep te blijven, neem als voorbeeld de door een Nederlandse uitvinder en milieuactivist opgerichte [The Ocean Cleanup](#) dat 35 miljoen euro aan donaties heeft opgehaald. Deze organisatie heeft donaties gekregen om plastic afval op te ruimen uit de oceanen. Grote donateurs zijn bijvoorbeeld Salesforce.com en AkzoNobel. De logo's van deze bedrijven worden geplaatst op de websites en in advertenties van dit project dat mondiaal volop aandacht krijgt. De dienst die deze organisatie levert is dus, indirect, ook publiciteit.

Vanuit dit oogpunt geredeneerd zou men kunnen stellen dat een traditionele 'milieuorganisatie', zoals 's werelds grootste milieu-NGO - het Wereld

Natuur Fonds, ook wel marketing- en imagodiensten levert in ruil voor donaties. Formeel is een donatie een schenking of gift waarvoor de begiftigde geen tegenprestatie verschuldigd is. Maar neem bijvoorbeeld het project van het WNF waar rivierenlandschappen in het Verenigd Koninkrijk worden beschermd met een donatie van The Coca-Cola Foundation. Of de internationale campagne '[Arctic Home](#)' waarvoor Coca-Cola twee miljoen dollar aan het WNF donderde voor bescherming van de Noordpool (zie beeld hieronder). Op televisie, gedrukte en digitale advertenties, maar ook promoties in winkels, is de samenwerking zichtbaar.

Beeld: Coca-Cola en het WNF werken sinds 2007 samen o.a. om "de zoetwatervoorraden in de wereld te beschermen".

Formeel was WNF geen tegenprestatie verschuldigd voor de donatie van Coca-Cola voor de 'Arctic Home' campagne. En wellicht heeft

Coca-Cola ook wel charitatieve en filantropische beweegredenen om het WNF te steunen. Tegelijkertijd krijgt Coca-Cola goede publiciteit in ruil voor hun schenking, en het wereldberoemde 'pandakeurmerk' is veel waard. Er is dus meer sprake van sponsorschap dan doneren, en je zou ook kunnen stellen dat het gewoon een zakelijke overeenkomst betreft: Beide bedrijven promoten hun eigen merk, wat indirect meer inkomsten oplevert, door zich met een goed doel te associëren.

Het grijze gebied tussen doneren en het betalen voor diensten bestaat ook op het niveau van de individuele consument. Iemand die Tom's schoenen of Tony's chocola koopt weet dat een deel van de winst 'naar een goed doel' gaat, en bovenop hun filantropische beweegredenen kopen ze een goed gevoel en laten ze ook aan anderen zien - ik ben 'goed bezig'. Er is niets per se verkeerd met zo'n fusie van beweegredenen. Als de milieubeweging ook wel effectief is en de doelen bereikt door vergaande samensmelting met het bedrijfsleven, dan is er misschien niets aan de hand. Wat we wel kunnen stellen is dat de samensmelting van milieuorganisaties en het bedrijfsleven het toppunt heeft bereikt, terwijl de maatschappij milieuproblemen ziet die niet via de markt van producten en diensten (kunnen) worden opgelost.

Tegelijkertijd met de milieuonderneming en de activistische belegger, die de bestaande structuren (zoals aandeelhoudersvergaderingen en marktwerking) na hun hand proberen te zetten, zien we ook milieurechtszaken die fundamentele mensenrechtenargumenten gebruiken en de effectiviteit van de bestaande structuren en normen aan de kaak stellen. Omtrent deze zelfde milieuproblemen zien we momenteel een aantal prominente voorbeelden van burgerlijke ongehoorzaamheid. Samen met de milieurechtszaken is dit misschien een voorteken van een omslagpunt.

Burgerlijke ongehoorzaamheid

Soms proberen milieuactivisten hun doelen te bereiken door met opzet de wet te overtreden. De veranderlijkheid van het recht is een beginsel van de democratie. Het recht is democratisch legitiem omdat het een uitkomst van politiek is. Milieuactivisten kunnen wetten overtreden om te laten zien dat de huidige (interpretatie van de) wet onjuist is of dat iets anders belangrijker is dan die specifieke wet. Op dit moment zijn er een aantal zichtbare voorbeelden van burgerlijke ongehoorzaamheid in relatie tot klimaatverandering.

Een actueel voorbeeld uit Europa is de protestactie van de 15-jarige Greta in Zweden. Greta gaat al twee weken niet naar school, om te demonstreren tegen klimaatverandering.

Geïnspireerd door Greta gingen een groep Nederlandse scholieren ook spijbelen voor het klimaat. Hun argument is als volgt: "Waarom zou ik op school feiten moeten leren als politici geen rekening houden met de feiten?". [Extinction Rebellion](#) is een tweede prominent voorbeeld, maar dan van gefrustreerde volwassenen. Extinction Rebellion wil mondiaal verzet organiseren tegen regeringen wereldwijd "wegens crimineel verzuim tegenover de ecologische crisis". Wat deze opstand bijzonder maakt is dat het ondersteund wordt door 100 senior academici. Molly Scott, progressieve en groene politicus en verkozen lid van het Europees Parlement, kondigde vorige week in London een "nieuwe golf van burgerlijke ongehoorzaamheid" aan in verband met de uitstervingscrisis (zie Trendalert uit 2016: Afnemende Biodiversiteit).

Greta Thunberg (15) aan het staken voor het klimaat voor het parlamentsgebouw in Stockholm

Extinction Rebellion is een initiatief van de Engelse netwerk Rising Up! die tijdens de occupybeweging van 2011 is opgericht (de internationale protestbeweging tegen economische en sociale ongelijkheid). Onder andere door de diversiteit van de leden en het gebrek aan centrale organisatie was de occupybeweging niet effectief. Misschien heeft Extinction Rebellion hiervan geleerd en wordt het effectiever? Dat is nog te bezien.

Net zoals milieurechtszaken, is burgerlijke ongehoorzaamheid al lange tijd onderdeel van de milieubeweging. Het is dus nog onduidelijk of deze ontwikkelingen voortekens zijn van een volgende fase in de milieubeweging. Het is onzeker of milieuorganisaties de komende 5 jaar zich meer opstandig gaan opstellen. Dit hangt deels af van het maatschappelijke sentiment. Als een organisatie veel maatschappelijk draagvlak heeft hoeft een actie waarbij de wet wordt overtreden niet per se onrechtmatig te zijn. In de huidige transitieperiode zoeken verschillende spelers de grenzen op, wat zichtbare spanning veroorzaakt in de samenwerking tussen milieuorganisaties, overheden, en het bedrijfsleven.

Relevantie

Als we uitgaan van voortzetting van de benoemde ontwikkelen en een toekomstscenario waarin binnen vijf jaar de 'Bevriende Bedrijfsleven' fase van de milieubeweging afloopt en met opstandige activisme vervangen wordt dan wordt dit ook voor de Nederlandse watersector relevant. Ten eerste zouden waterbedrijven en waterschappen als natuurbeheerders in de rechtszaal kunnen worden aangesproken op hun effectiviteit. Door precedent te scheppen in andere zaken en sectoren, en ervaring op te doen met deze benadering, kunnen milieuorganisaties steeds meer doorwrochte pleitnota's leveren in de rechtszaal en veel publiciteit creëren daaromheen. Zelfs als ze geen juridisch succes halen, blijft het wetboek een krachtig pressiemiddel dat veel aandacht krijgt in de media. Zeker als het om waterkwaliteit gaat is het waarschijnlijk maar een kwestie van tijd voordat de rechtbank bepaalt wie moet opdraaien voor de kosten van het bepalen van de afgesproken en nog niet-gerealiseerde doelstellingen.

Drinkwaterbedrijven stappen nu al naar de rechter voor waterkwaliteitszaken, onder andere om de 'vervuiler betaalt' principe af te dwingen. Bijvoorbeeld, half mei 2018 was de rechtszaak over de lozing van GenX door chemiebedrijf Chemours. Drinkwaterbedrijf Oasen wil geen aanvullende zuiveringen moeten bouwen (en

miljoenen investeren op kosten van de klant) als gevolg van de lozing van Chemours. Maar hoewel de rechtbank oog had voor de maatschappelijke onrust die GenX veroorzaakte, konden ze juridisch gezien niets afdwingen in deze zaak omdat Chemours aan de bepalingen van hun vergunning voldoet. Volgens de rechtbank in Den Haag mag Chemours dus volgens de vergunning blijven lozen.

Zouden waterbedrijven (samen met burgers) zich meer kunnen beroepen op algemene rechtsbeginselen net zoals de klimaatzaak van Urgenda en het pleidooi van Milieudefensie. Op deze manier zouden ze een andere argument/zaak kunnen bouwen die minder afhangt van de bestaande afspraken en normen – een die laat zien dat de normen niet ver genoeg gaan. De zaak laat zien dat strengere regels nodig zijn bij het afgeven van vergunningen voor lozingen en stoffen. Maar voor deze zaak was geen andere uitkomst mogelijk binnen het juridisch kader dat voor de rechtbank als toetsingsmaatstaf fungeert. Brengen de recente milieurechtszaken, zoals die van Urgenda, misschien nieuwe mogelijkheden voor waterbedrijven in zicht om drinkwaterbronnen juridisch te beschermen?

Samen met ruim honderd milieuorganisaties is het WNF recentelijk de [ProtectWater](#) campagne gestart om Europese burgers aan te zetten hun

oordeel te geven over de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) via de openbare raadpleging van de Europese Commissie. Deze publieke raadpleging loopt tot 4 maart 2019 en de milieuorganisaties willen die benutten om te voorkomen dat de KRW versoepeld gaat worden; dat de wet onveranderd blijft. Deze campagne zou een eerste stap kunnen zijn richting een rechtszaak als de landen hun KRW doelen in 2027 niet halen. Doet de Nederlandse overheid al genoeg om de KRW doelen op tijd te halen?

Naast zaken over waterkwaliteit zou de watersector kunnen kijken naar de mogelijkheid om de kosten van dijkverhoging en andere adaptatiemaatregelen te verhalen op CO₂ uitstotende partijen. Andersom zouden andere partijen de watersector kunnen aanspreken voor bredere zaken, bijvoorbeeld omtrent biodiversiteit het niet nakomen van de afspraken over habitatrichtlijnen etc. Gezien de dramatische achteruitgang van de biodiversiteit wereldwijd en de groeiende publiciteit omtrent deze uitstervingscrisis en de kostbare gevolgen (zie Trendalert uit 2016: Afnemende Biodiversiteit) zijn dit soort zaken niet ondenkbaar.

Tegenstanders van verdergaande juridisering van de maatschappij wijzen naar Amerikaanse toestanden en de exorbitante schadevergoedingen die we daar zien. Het zijn volgens hun vooral de advocatenbureaus die

profiteren van vergaande juridisering, en in Nederland wordt geprobeerd veel zaken te voorkomen, bijvoorbeeld via mediatie. Tegelijkertijd neemt de Europese commissie momenteel initiatief om massaclaims voor consumenten mogelijk te maken, onder andere als gevolg van het [dieselschandaal](#) bij Volkswagen. In 2017 betaalde Volkswagen 15,2 miljard euro voor het compenseren van bezitters in de VS, terwijl autobezitters in Europa genoeg moesten nemen met een software-update. Maar dit verschil wordt steeds minder. Bijvoorbeeld, in Nederland wordt de NS namens 11.000 klagende reizigers gedagvaard omdat er onvoldoende plek is in de treinen.

Rechtbanken zullen een steeds grotere rol gaan spelen als het gebrek aan leiderschap bij overheden voortduurt en multinationals doorgaan met het uitbuiten van het milieu en het bedriegen consumenten. Dit stelt de Londense advocaat van milieurechtgroep ClientEarth, Sophie Marjanac. Maar terug in Nederland laat Shell weten dat ze niet voor de troepen uit willen lopen en alleen samen met overheid willen optrekken, terwijl de overheid blijft achterlopen op wat (wetenschappelijk bewezen) nodig is en wat de maatschappij wil. Gezien steeds meer planetaire grenzen overschreden worden, denk aan een eerdergenoemde biodiversiteitsverlies, met steeds zichtbaardere gevolgen, zoals geen vliegjes meer op je voorruit en steeds minder

weidevogels, wordt het gevoel van urgentie en noodzaak ook hoger. Waar wordt het gat tussen de gepercipieerde noodzaak en het uitblijven van effectieve maatregelen gevuld?

Procederen is een krachtig middel om maatschappelijk debat aan te jagen over wat rechtvaardig is, maar in de toekomst zou het ook zomaar kunnen zijn dat de milieurechtszaken steeds effectiever worden. In juridische zin scheppen winnende zaken precedent voor nieuwe zaken, dus de trend kan versnellen doordat het makkelijker wordt om voort te bouwen op voorgaande zaken. Sommige critici van de juridisering waarschuwen dat rechtszaken het lastiger gaan maken om internationale afspraken te maken, zoals de klimaatafspraken van Parijs. Overheden zouden bang zijn dat ze in de toekomst harder gestraft worden voor het niet nakomen van dit soort afspraken. Andersom stellen sommige advocaten dat de Parijsakkoord juist mogelijk werd gemaakt door de klimaatzaken zoals die van Urgenda.

In de toekomst zou een succesvolle uitspraak tegen een multinational zoals Shell een golf van soortgelijke claims kunnen ontketenen. Denk bijvoorbeeld aan dieseltgate of de langlopende zaken tegen de tabaksindustrie. Het is belangrijk voor waterschappen en waterbedrijven om heel helder te hebben waar ze, juridisch maar ook maatschappelijk, verantwoordelijk voor worden

geacht. Dit wordt misschien ingewikkelder in de transitieperiode waar we nu in zitten, omdat organisaties (gevraagd en ongevraagd) nieuwe taken oppakken die niet per se bij hun kerntaken horen (denk bijvoorbeeld aan warmtenetten en geothermie voor de energietransitie) maar ook omdat er veel verandert op juridisch gebied: de nieuwe omgevingswet, de waterwet, en de wetgevingsagenda energietransitie die voorgenomen wijzigingen van de Elektriciteitswet, de Gaswet, de Warmtewet, de Wet windenergie op zee, en de Mijnbouwwet omvat. Ook gezien de klimaatverandering wordt het voor waterschappen steeds minder houdbaar om bescherming tegen overstrooming en dergelijke te garanderen. De bestaande maatschappelijke verwachtingen in stand te houden is risicovol, ook al wordt er volgens de huidige normen gehandeld.

Ook als het om activistische beleggers gaat biedt de toekomst mogelijkheden. Voor de drinkwaterbedrijven is dit minder spannend, omdat alle aandelen in handen zijn van publieke organisaties. Individuele klanten kunnen dus geen resolutie inbrengen zoals bijvoorbeeld FollowThis dat bij Shell doet. Tegelijkertijd zien we dat de combinatie van (publiciteit) rondom milieurechtszaken samen met activistische beleggers zeer effectief kan zijn. De wereldberoemde rechtszaak die New York

recentelijk aanspande tegen Shell, BP, Chevron, ConocoPhillips en Exxon Mobil vanwege hun bijdrage aan klimaatverandering is door een Amerikaanse rechter verworpen. Tegelijkertijd verkochten vijf New Yorkse pensioenfondsen al hun aandelen in deze olieconcerns. Dus wat direct via de rechtszaal mislukt lukt misschien indirect wel via de aandeelhouders.

Gezien alle bovenstaande ontwikkelingen wordt het voor waterorganisaties steeds belangrijker dat ze handelen niet alleen volgens bestaande normen, formele taken, en de letter van de wet. Als dit tegen de geest van de wet is, of niet effectief is, dan zullen ze merken dat men daar steeds minder geduld voor heeft. De spotprent hiernaast vat dit sentiment kernachtig samen.

"Yes, the planet got destroyed. But for a beautiful moment in time we created a lot of value for shareholders."

Beeld: Een spotprent en 'internetmeme' over klimaatverandering.

Onderschrijft: "Ja, de planeet is vernietigd, maar voor een mooi moment hebben we veel waarde voor de aandeelhouders gecreëerd."

Er zijn ook versies voor de overheid gemaakt met als onderschrijft: 'Ja, de planeet is verwoest, maar voor een mooi moment functioneerde onze trias politica uitstekend.'

Meer informatie

- Hosselet, L. 18 januari 2018. Uitstoot reduceren doet pijn, maar later beginnen doet nog veel meer pijn. Trouw: <https://www.trouw.nl/groen/-uitstoot-reduceren-doet-pijn-maar-later-beginnen-doet-nog-veel-meer-pijn~ad99a238/>
- <https://climateprinciplesforenterprises.org/resources/>
- NOS. 28 mei 2018. Shell vindt eisen Milieudefensie ongefundeerd: <https://nos.nl/artikel/2233940-shell-vindt-eisen-milieudefensie-ongefundeerd.html>
- Dirks, B. 22 mei 2018. Milieudefensie verliest hoger beroep tegen Staat om schone lucht: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/milieudefensie-verliest-hoger-beroep-tegen-staat-om-schone-lucht~b0fd0890/>
- <https://www.dordrecht.net/nieuws/2018-05-17-22352-rechtszaak-voor-betaalbare-drinkwatervoorziening-in-de-toekomst.html>
- Hueck, H. 28 mei 2018. Hoger beroep klimaatzaak van start: <https://fd.nl/economie-politiek/1255984/hoger-beroep-klimaatzaak-van-start>
- Tilmeke, J. 13 september 2017. Een beter milieu begint bij de rechter. De groene Amsterdammer: <https://www.groene.nl/artikel/een-beter-milieu-begint-bij-de-rechter>
- [milieu-begint-bij-de-rechter](https://www.groene.nl/artikel/een-beter-milieu-begint-bij-de-rechter)
- Zevenbergen, B. 5 juni 2018. Rechtszaak als verdienmodel: <https://www.advocatenblad.nl/2018/06/05/rechtszaak-als-verdienmodel/>
- Zes landen voor EU-hof om vuile lucht: https://www.europa-nu.nl/id/vkoffzpgvtzj/nieuws/zes_landen_voor_eu_hof_om_vuile_lucht?ctx=vgaxlcr1jzjm&s0e=vhdubxdwqrzw
- Hares, S., Malo, S. 28 december 2017. Climate change cases predicted to make a legal splash in 2018: <https://www.reuters.com/article/us-global-climatechange-lawsuit/climate-change-cases-predicted-to-make-a-legal-splash-in-2018-idUSKBN1EM0IZ>
- Cornelissen, J. 28 mei 2018. In het nieuws: Marjan Minnesma: <https://www.mt.nl/business/in-het-nieuws-marjan-minnesma-directeur-urgenda/554684>
- Ramaker, R., Sommer, B. 7 sep 2017. Weer verliest de staat een rechtszaak van milieuactivisten: <https://www.elsevierweekblad.nl/nederland/achtergrond/2017/09/weer-verliest-de-staat-een-rechtszaak-van-milieuactivisten-538769/>
- Stand van zaken Klimaatzaak Urgenda: <https://www.rechtspraak.nl/Uitspraken-en-nieuws/Bekende-rechtszaken/klimaatzaak-urgenda>
- [urgenda](https://www.groene.nl/artikel/een-beter-milieu-begint-bij-de-rechter)
- Tielbeke, J. 13 september 2017. Een beter milieu begint bij de rechter: <https://www.groene.nl/artikel/een-beter-milieu-begint-bij-de-rechter>
- Winkel, R. 28 sep 2017. Nederland gevaarlijk bezig met massaclaims: <https://fd.nl/economie-politiek/1220343/nederland-gevaarlijk-bezig-met-massaclaims>
- Eldering, P. 22 mrt. 2018. Zitplaats of anders helft geld terug: <https://www.telegraaf.nl/nieuws/1821430/zitplaats-of-anders-helft-geld-terug>
- 14 juni 2018. Volkswagen krijgt Duitse boete van 1 miljard euro om emissieschandaal: <https://www.nu.nl/volkswagen-schandaal/5311742/volkswagen-krijgt-duitse-boete-van-1-miljard-euro-emissieschandaal.html?redirect=1>
- Christian, R. 28 Februari 2017. K2 Advisors: Waarom wij positief staan tegenover activistische hedgestrategieën: <http://global.beyondbullsandbears.com/nl/2017/02/28/k2-advisors-waarom-wij-positief-staan-tegenover-activistische-hedgestrategieen/>
- Byttebier, K. 1993. *Het vijandige overnamebod: een vergelijkend onderzoek naar de wenselijkheid en haalbaarheid van het vijandige overnamebod als techniek*

- van controleverwerving over beursgenoteerde vennootschappen. Maklu Uitgevers, Apeldoorn.
- Gubbels B.G.N. 2018. De vijandige overname: beschermingsconstructies: <http://www.wetrecht.nl/de-vijandige-overname-beschermingsconstructies/>
  - van Dijk, B. 16 april 2018. Shell adviseert tegen groene resolutie van Follow This: <https://fd.nl/ondernemen/1250147/shell-verwerpt-groene-resolutie-van-follow-this>
  - Waarlo, N. 22 mei 2018. Aandeelhouders Shell stemmen tegen klimaatresolutie: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/aandeelhouders-shell-stemmen-tegen-klimaatresolutie~ba52b8c6/>
  - NRC. 20 juli 2018. Shell vrijuit in klimaatzaak: <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/07/20/shell-vrijuit-in-klimaatzaak-a1610667>
  - Beerput Nederland: decennia van gedoogde milieucriminaliteit. <https://downtoearthmagazine.nl/beerput-nederland/>
  - Waarlo, N. 20 juli 2018. Verwerping rechtszaak New York nieuwe klap voor klimaatzaken: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/verwerping-rechtszaak-new-york-nieuwe-klap-voor-klimaatzaken~ba70af9a/>
  - van der Heijden, H. A. 2000. *Tussen aanpassing en verzet: Milieubeweging en milieudiscours*. Antwerpen: Verkoopmaatschappij Bosch & Keuning
  - van Huijstee, M., Pollock, L., Glasbergen, P., & Leroy, P. 2011. Challenges for NGOs partnering with corporations: WWF Netherlands and the Environmental Defense Fund. *Environmental Values*, 20(1), 43-74.
  - Shellenberger, M., & Nordhaus, T. 2004. The death of environmentalism. *Global Warming Politics in a Post-Environmental World*.
  - McBay, A., Keith, L., Jensen, D. 2011. *Deep green resistance: Strategy to save the planet*. Seven Stories Press.
  - Burgers, L. 11 april 2018. *Milieueactivisten versus oliegi-gigant: 'Mijn motivatie is dat ik denk dat ik gelijk heb'*. De Groene Amsterdammer nr 15, 2018: <https://www.groene.nl/artikel/mijn-motivatie-is-dat-ik-denk-dat-ik-gelijk-heb>
  - Hommes, W. 16 oktober 2018. Het hof bedrijft politiek met Urgenda-uitspraak: <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/het-hof-bedrijft-politiek-met-urgenda-uitspraak~b528c988/>
  - van Santen, H. 9 oktober 2018. Hof oordeelt in Urgenda-zaak 'nog harder' over Nederlands klimaatbeleid: <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/10/09/urgenda-uitspraak-maakt-burgers-partij-in-klimaatbeleid-a2417305>
  - Hofstra, N. 9 okt 2018. Urgenda vs de staat: De klimaatzaak kan nog jaren duren. <https://www.hpdetijd.nl/2018-10-09/klimaatrel-urgenda/>
  - Burgers, L. 17 oktober 2018. Critici van het 'Urgenda-vonnis' zien de privaatrechtelijke dimensie van de zaak over het hoofd: <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/critici-van-het-urgenda-vonnis-zien-de-privaatrechtelijke-dimensie-van-de-zaak-over-het-hoofd~b643199a/>
  - Schwartz, J. 23 oktober 2018. Young People Are Suing the Trump Administration Over Climate Change. She's Their Lawyer: <https://www.nytimes.com/2018/10/23/climate/kids-climate-lawsuit-lawyer.html>
  - RIVM. 2018. Hoe schoon is onze lucht? <https://www.rivm.nl/media/milieu-en-leefomgeving/hoeschoonisonzelucht/>
  - Mommers, J. 18 april 2018. *De geest is uit het olievat: Shell overtuigt zelfs grote investeerders niet meer*. De Correspondent: <https://decorrespondent.nl/8181/de-geest-is-uit-het-olievat-shell-overtuigt-zelfs-grote-investeerders-niet-meer/901619829-Ofa634b0>
  - Braaksma, 14 sep 2018. *Occupy, toen het nog idealistisch was*: <https://fd.nl/beurs/1264955/occupy-toen-het-nog-idealistisch-was>

